

Lamár Erzsébet

Bevezetés a szubjektivitás filozófiájába

3. A transzendentális szubjektum. (Kant) 3. 1. A prekritikai korszak.

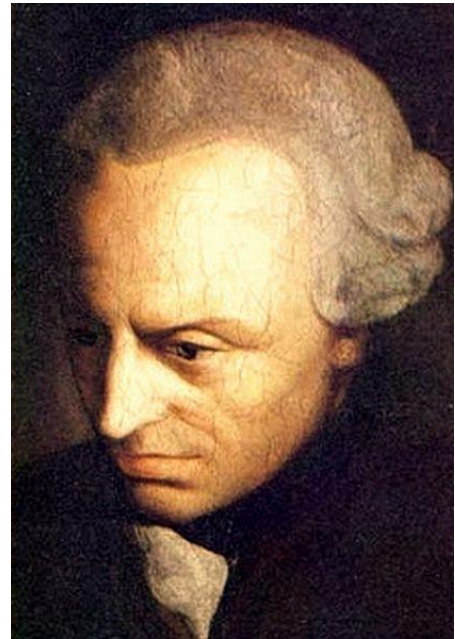
Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

3. 1. A transzcendentális szubjektum (Kant). A prekritikai korszak.

A vallásos légkörben nevelkedett Kant teológiát, matematikát és fizikát tanult a königsbergi egyetemen, akadémiai pályája kezdetén elsősorban természettudományos problémák foglalkoztatták. Érdeklődése az 1760-as években fordul a filozófia felé, **az ún. prekritikai korszak írásait egy átfogó erkölcsfilozófia kidolgozásának, illetve a munkája során tapasztalt metafizikai és ismeretelméleti problémák feloldásának igénye határozta meg**; mely a metafizikai tradíció és a természettudományos megismerés viszonyát, a köztük lévő ellentmondásokat vizsgáló művekben került kifejtése.

Immanuel Kant (1724-1804)

Ezekben részletesen elemzi a korabeli természettudomány eredményeit és az egymással versengő elméleteket, azzal a céllal, hogy választ találjon a számára leginkább releváns kérdésre: hogyan békíthető össze egymással a természettudomány és a metafizika? (*Gondolatok az eleven erők valódi mértékéről*, 1749)

Kant úgy véli, a matematikai-mechanikus, és a metafizikai-dinamikus természet-felfogás egyaránt jogosult, a köztük kialakult ellentét oka, hogy az emberi ész természeténél fogva hajlamos a saját határain túlra merészkedni, ez pedig megalapozatlan tudományos kijelentésekhez vezet.

Miközben tehát a matematika és a metafizika szükségképp egymásra utaltak, előbbi az absztrakt létezőket, míg utóbbi a valóságos dolgokat vizsgálja; ezen különbségtételek rögzítésével Kant feloldhatónak véli az ellentétet.

A jogosultsági területek elhatárolása után Kantnak már lehetősége nyílik az okság mechanikai, illetve metafizikai problémájának vizsgálatára. (*Az ég általános természettörvényei*, 1755) A világ mint rendezett kozmosz keletkezésének magyarázata, állítja, pusztán fizikai törvényekre alapozva is lehetséges. Ugyan a természetben magában nincs célszerűség, a természeti törvényekben viszont van; az anyag és a törvények Isten által teremtettek, azonban a konkrét eseményekben már a természet saját mechanizmusai érvényesülnek.

Mindezzel Kant a hagyományos metafizikai teleológiát is új alapokra helyezte, hiszen a célszerűséget a nem a konkrét eseményekben, hanem az azok alapjául szolgáló törvényekben mutatta fel.

Kant érdeklődése ezt követően fokozatosan az emberi világ felé fordul, hiszen legfontosabb törekvése továbbra is az erkölcsfilozófia megalapozása, melynek nélkülözhetetlen előfeltétele az okság és a szabadság kérdésének tisztázása. **Rousseau hatására rádöbben: az ember helye a kozmoszban külső tényezők hatására (pl. a nevelés) változhat, ha pedig ez igaz, a morálfilozófiának, és magának a metafizikának is, mindenekelőtt a szabadság problémájával kell számot vetnie. Fontos megemlíteni továbbá Hume szkepticismusának hatását, melynek szintén jelentős szerepe volt a kritikai fordulat előkészítésében.**

Az *Egy szellemlátó álmaiban* (1766) Kant a metafizika reformját sürgeti, mégpedig a testlélek problematika és a tapasztalat jelentőségének újragondolása révén. Az előbbi részletes kifejtésére kerül sor *A tiszta ész kritikája* „Paralogizmus” fejezetében, melyet témánk harmadik és negyedik leckéjében vizsgálunk majd.

1770-től a logika és a filozófia rendes tanárává nevezik ki Königsbergben. Székfoglaló értekezésének címe: „Az érzékelhető és értelemmel fölfogható világ formájáról és elveiről”; az írás a kanti filozófia fordulópontjának tekinthető, függetlenül attól, hogy a prekritikai korszak lezárásaként, vagy már a kritikai periódus kezdeteként értékeljük (ezzel kapcsolatban a mai napig eltérőek a vélemények).

Kant megkülönbözteti egymástól az érzéki ismereteket, melyek a dolgokat jelenséggént mutatják fel, illetve az intellektuális ismereteket, melyek révén képesek vagyunk a magánvaló dolgok értelmi megragadására, melyet ekkor még lehetségesnek tartott.

De vajon mi magyarázza, hogy Kant látszólag visszalép a metafizika-kritika ösvényéről, és a tisztán intellektuális világ létezését állítja? Tengelyi László szerint ennek oka, hogy Kant ekkortájt ismerkedett meg alaposabban Leibniz tanaival az elme veleszületett hajlamairól, és ezek létezéséből vonta le az értelmi világ szükségszerű létezésére vonatkozó következtetést.

„Kant az értekezésben arra a belátásra jut, hogy a rend, a forma, a szabályszerű összefüggés nem eredendő adottsága a világnak, hanem *a világrendet teremtő emberi elme műve*. Az észműködés törvényei egyszersmind olyan rendező elvek, amelyek a dolgok együtteseiből világot formálnak. Először ír itt Kant arról, hogy az emberi elme *a természet törvényhozója: először fedi fel az ész autonómiáját*. Ez a meglátás indítja meg gondolkodásában a kritikai fordulatot.”

(Tengelyi László: *Kant*. Áron Kiadó, Bp., 1995. 72. o.)

Tengelyi rávilágít: Kant valójában két különböző gondolati ösvényt követve jutott el a kritikai fordulat megszületéséig: előbb eljutott a világrendtől az emberig, az ember világban elfoglalt helyének kritikus újragondolásáig, majd felismerte, hogy a „világrend” valójában az emberi ész törvényhozásának eredménye. Ez a feszültség hozza felszínre a kritikai korszak, és végső soron az egész kanti filozófia központi kérdését, tudniillik az autonómia, az emberi szabadság problémáját. A következő leckében ennek figyelembevételével igyekszünk összefoglalni az észkritikáktól az erkölcsfilozófiáig vezető gondolkodói életutat.

Irodalom:

- Tengelyi László: *Kant*. Kossuth Kiadó, Bp., 1988.
- Ullman Tamás: „Immanuel Kant.” In. Boros Gábor et al.: *Filozófia*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2010.647-672.

Ellenőrző kérdések:

1. Melyek voltak a prekritikai korszak fő törekvései?
2. Hogyan függ össze a természetben tapasztalható okság és az emberi szabadság problémája?
3. Mi az 1770-es székfoglaló előadás tézise?